

Wojciech GROBELSKI

Centralny Ośrodek Szkolenia Straży Granicznej

im. Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego – Koszalin

Z CYKLU: PODRÓŻE HISTORYCZNE – PROPOZYCJE TRAS DLA SŁUCHACZY CENTRUM SZKOLENIA STRAŻY GRANICZ- NEJ W KĘTRZYNIIE – CZ. II

Dla słuchaczy kętrzyńskiego Centrum Szkolenia Straży Granicznej im. Żołnierzy Korpusu Ochrony Pogranicza proponowane są dwie trasy w rejon dawnej granicy polsko – litewskiej oraz polsko – niemieckiej (Prusy Wschodnie), których w latach międzywojennych strzegł ich historyczny poprzednik i Patron. Dobrze się składa, że właśnie wędrując tropami historii można na nowo odkryć ślady żołnierskiej chwały „mohortowych rycerzy”¹.

Sejny – miasto powiatowe położone w północno – wschodniej części województwa podlaskiego. Leży w środku obszaru określonego mianem Ziemi Sejneńskiej, nad rzeką Marychą. Założone w 1522 roku przez króla Zygmunta I Starego. Dnia 10 czerwca 1602 roku nowymi właścicielami Sejn zostali dominikanie z Wilna, którzy rozpoczęli budowę murowanego kościoła klasztorowego wzniesionego w latach 1610 – 1619. Rozpoczęto też budowę klasztoru, którą ukończono w końcu XVII wieku.

W czasie potopu szwedzkiego (1655 – 1660) miasto zostało poważnie zniszczone i spalone. Okres znacznego rozwoju rozbudowy Sejny przeżyły w czasach Stanisława Augusta Poniatowskiego. Było to efektem starań dominikanów. W czasie powstania kościuszkowskiego we wrześniu 1794 roku Sejny zostały zajęte przez wojska pruskie. Władze pruskie przejęły dobra dominikanów i przekształciły Sejny na miasto królewskie. W 1804 roku nastąpiła kasacja klasztoru w Sejnach. Miasto pod panowaniem pruskim było do 1807 roku.

W latach Księstwa Warszawskiego Sejny zostały siedzibą powiatu wigierskiego, później przemianowanego na sejneński. W okresie Królestwa Polskiego miasto utrzymało tę rangę. Stało się także siedzibą administracji kościelnej. W 1818 roku przeniesiono do Sejn siedzibę bi-

¹ Tak w przedwojennej tradycji nazywano żołnierzy KOP upatrując w nich potomków kresowego rycerza Szymona Mohorta, bohatera patriotycznego poematu Wincentego Pola (przyp. Autora).

skupstwa wigierskiego (przemianowanego na Augustowskie czyli Sejneńskie), które przetrwało aż do 1925 roku.

Sejny – widok z wieży katedry ok. 1924 r. (ze zbiorów J. Domosławskiego).

Sejny były też ośrodkiem szkolnictwa średniego. Warto wiedzieć, że szkoły sejneńskie w pierwszej połowie XIX wieku odegrały istotną rolę w umacnianiu tradycji patriotycznych i przywiązania do rodzinnego kraju. Uczniowie i wychowankowie masowo wzięli udział w Powstaniu Listopadowym.

Lata 1864 – 1918 to okres stagnacji w dziejach Sejn. Miasto nie wykazuje wzrostu demograficznego. W 1897 roku liczba ludności osiągnęła 3778 mieszkańców, a w 1910 roku spadła do 3437. Taki stan rzeczy utrzymywał się aż do wybuchu I wojny światowej.

Powstanie sejneńskie

U genezy powstania antylitewskiego na Suwalszczyźnie, które wybuchło w sierpniu 1919 roku, leżał spór polsko – litewski o przynależność państwową tego regionu w chwili, gdy rozpadło się rosyjskie imperium. Aktywną rolę odgrywali w nim Niemcy, od 1915 roku okupujący Suwalszczyznę.

W maju 1919r. cofające się z Litwy wojska niemieckie przekazały administracji litewskiej ziemię suwalsko – sejneńską, pozostając jeszcze na niej do sierpnia. Los tych ziem był niepewny i stały się one

przedmiotem zatargów polsko – litewskich.

Szczególnie dotyczyło to ówczesnego powiatu sejneńskiego, przez który przebiegała polsko – litewska granica etniczna. Litwini dążyli do zagarnięcia terenów powiatu augustowskiego, suwalskiego i sejneńskiego, co groziło poważnym konfliktem. W dniu 18 lipca 1919r. w sztabie Ententy przedstawiono projekt wprowadzenia tzw. „linii Ferdynanda Focha” jako tymczasowej linii wojskowej (od 8.12.1919 stała się granicą wschodnią obszaru polskiego) i zatwierdzonej w dniu 26 lipca 1919 przez Radę Najwyższą Ententy. „Linia Focha” zaczynała się przy granicy Prus Wschodnich i biegła na południe od Jeziora Wisztynieckiego koło wsi Bokszyzki, dalej na północ od Wizajn i Puńska, południowym brzegiem jeziora Gaładuś, na wschód od Berżników do rzeki Marychy i jej biegiem, dalej rzeką Igorką do Niemna, a po jego przekroczeniu 12 km na północnym – zachodzie równoległe do linii kolejowej Grodno – Wilno – Dyneburg. Linia ta miała stanowić granicę między Polską i Litwą.

W lipcu 1919r. Niemcy rozpoczęli ewakuację wojsk z Suwalszczyzny, a 7 sierpnia Litwini nie mając już oparcia w wojsku niemieckim opuścili Suwałki i umocnili swoje pozycje na linii Czarnej Hańczy, jeziora Wigry i jeziora Perty, zamierzając utrzymać przy Litwie cały ówczesny powiat sejneński, także z jego południową częścią, zamieszkałą przez ludność polską. W Sejnach Litwini pozostawili niewielki garnizon liczący około 30 osób wraz z urzędnikami.

Polacy mogli domagać się drogą dyplomatyczną respektowania „linii Focha” i spowodowania cofnięcia wojsk litewskich poza Sejny². Jednakże w Suwałkach postąpiono inaczej. Działająca tam od kilku miesięcy Polska Organizacja Wojskowa zdecydowała się na zbrojne powstanie. W dniu 12 sierpnia w Suwałkach odbył się zjazd przedstawicieli polskiej ludności z północnych powiatów Suwalszczyzny, tj. z okolic Mariampola, Kalwarii, Wyłkowyszek. Uczestnicy zjazdu uznali, że linia Focha krzywdzi stronę polską, niedostatecznie uwzględniając stosunki etniczne.

Zjazd uchwalił protest przeciwko linii demarkacyjnej Focha, jako niezadowolającej i stwierdził, że tylko zajęcie Litwy przez wojska polskie rozwiąże nabrzmiały konflikt. Ze strony litewskiej również dochodziły wypowiedzi, które kierowano przeciwko linii Focha. Radykałowie litewscy już 17 sierpnia zorganizowali w Kownie wiec potępiający podział Suwalszczyzny, a do Sejn przyjechał premier Mykolas Sleževičius, który na zwołanym wiecu nawoływał Litwinów do obrony swych osad i domostw. Atmosfera z obu stron stawała się gorąca. W atmosferze takiego wzburzenia dowództwo suwalskiego okręgu POW podjęło decyzję o rozpo-

² Zob. P. Łossowski, *Konflikt polsko-litewski 1918-1920*, Warszawa 1996.

części powstania. Przyjęty przez dowództwo POW plan przewidywał, że powstańcy powinni opanować tereny przyznane Polsce przez koalicję i wyjść ok. 30 km poza linię Focha, tj. aż do Simna, Kopciowa, Serejów³.

Datę wybuchu powstania wyznaczono na noc z 22 na 23 sierpnia, tj. w przeddzień wkroczenia oddziałów Wojska Polskiego do Suwałk. Wojsko miało pomóc powstańcom w zaopatrzeniu w broń, amunicję i prowiant. Siły litewskie w tym czasie liczone na około 1200 piechoty z 18 ckm oraz 120 kawalerzystów; z tych sił 600 obsadzało linię Czarnej Hańczy, 400 zajmowało Sejny, reszta tworzyła niewielkie posterunki rozproszone w miejscowościach Krasnopol, Giby, Łoździeje, Sereje, Kopciowo. Siły powstańcze wynosiły około 500 ludzi (według innych źródeł – 900) z dowódcą porucznikiem Adamem Rudnickim na czele. Ich zadaniem było zajęcie Sejn i tereny za linią Focha.

Kawaleria powstańcza (ze zbiorów J. Domostawskiego).

Dnia 22 sierpnia 1919 roku, po opuszczeniu przez Niemców Suwałk, suwalskie i sejneńskie siły POW przystąpiły do działań zbrojnych przeciwko Litwinom, oczyszczając linię Czarnej Hańczy. Nad ranem o godz. 3⁰⁰ w powiecie sejneńskim rozpoczęła działania bojowe grupa operacyjna „Sumowo” w składzie trzech kompanii, które uderzyły na Sejny. Zdobyto miejscowości: Krasnopol, Tartak, Wigry, Wysoki Most i Sejny. W Sejnach utworzono tymczasowy Zarząd Miasta, wypuszczono z więzienia wszystkich więźniów politycznych. Ponadto zdobyto Giby i Berżniki, biorąc do niewoli ponad 100 jeńców. Następnie poza „linią Focha” powstańcy zajęli Kopciowo, Wiejsieje i Łoździeje. W pierwszej

³ Ibidem.

fazie walk, w dniach 23 i 24 sierpnia Litwini stracili ok. 400 ludzi, w tym 8 oficerów, 2 ckm i znaczną ilość sprzętu; ze strony powstańców zginęło 9, a rany odniosło 28 osób. W wyniku tych działań znaczny obszar Suwalszczyzny znalazł się w rękach POW.

Litwini pośpiesznie ściągnęli posiłki w rejon Kalwarii i Łoździej. Najpierw odzyskali miejscowości poza „linią Focha”, a 26 sierpnia o świcie zaatakowali Sejny, zajmując je po zaciętej walce. Nie zdołali go jednak dłużej utrzymać, bo już po kilku godzinach oddziały POW znów zdobyły Sejny. Łączne straty strony polskiej w tym dniu oceniono na 16 zabitych. Następne natarcie Litwinów na Sejny 28 sierpnia nie dało rezultatów, bowiem oddziały POW zostały wzmocnione batalionem 41 Suwalskiego Pułku Piechoty. W ciągu następnych kilku dni regularne oddziały Wojska Polskiego i siły powstańcze wyparły wojska litewskie za „linię Focha”.

Powstańcy sejneńscy – uczniowie miejscowych szkół ze swoimi dowódcami: ppor. J. Ostrowskim i chor. Rusińskim (ze zbiorów J. Domostawskiego).

W dniu 1 września 1919r. w porozumieniu z mjr. Mackiewiczem, dowódcą 41 PP, por. Adam Rudnicki wydaje rozkaz wcielenia oddziałów powstańczych do 41 PP. Rozkaz ten kończy polskie działania powstańcze, w czasie których „patriotyczny lud Suwalszczyzny przez swoją nieugiętą walkę dał wyraz przywiązania do Macierzy i z walki tej mimo wielu cierpień wyszedł zwycięsko”.

Obsadzanie linii granicznej zakończyło się 9 września 1919 roku. Oddziały powstańcze zostały wcielone do 41 Pułku Piechoty i na tym zakończyły się działania powstańcze po polskiej stronie linii demarkacyjnej. Jednakże po drugiej stronie „linii Focha” polskie oddziały powstańcze walczyły nadal, niektóre z nich, jak oddział „Kopciowo”, broniły się jeszcze dwa miesiące, pozbawione wsparcia wojsk polskich. Łącznie straty polskie wyniosły: 37 zabitych, kilkunastu zaginionych i 70 rannych. Sejny i południowe tereny powiatu pozostały po stronie Rzeczypospolitej Polskiej⁴.

Sejny jako garnizon KOP **24 Baon Korpusu Ochrony Pogranicza**

24 Batalion KOP przybył do Sejn w 1926 r. Jego pierwszym dowódcą został ppłk Władysław Wiczerzyński⁵. Batalion ochraniał granicę z Litwą na długości około 125 kilometrów, począwszy od Wiżajn aż po lewy brzeg Niemna. Jego cztery kompanie obsadziły łącznie 20 strażnic:

- 1 kompania „Wiżajny”: Grzybina, Sudawskie, Wingrany, Kupowo;
- 2 kompania „Szypliszki”: Gromadziszki, Krejwiany, Poluńce, Burbiszki;
- 3 kompania „Hołny Wolmera”: Hołny Mejera, Otkieńszczyzna, Adelin, Berżniki, Kouknary, Budwiec;
- 4 kompania „Kalety”: Stanowisko, Jelinki, Kodzie, Studzianka, Zota, Igorka.

W Sejnach mieściło się dowództwo baonu, kompania cekaemów, kompania odwodowa, kompania szkolna, pluton łączności, drużyna saperów, izba chorych, orkiestra, magazyny, warsztaty oraz wszystkie pozostałe służby kwatermistrzowskie oraz tabor konny i samochodowy⁶.

Pododdziały batalionowe początkowo rozlokowano w drewnianych budynkach w różnych częściach miasta. Dopiero z początkiem lat trzydziestych rozpoczęto budowę nowych koszar, które oddano do użytku w 1934 r. Na uroczystość otwarcia obiektu przybył sam Marszałek Polski Józef Piłsudski.

⁴ Ibidem.

⁵ W. Kowalski, *U polskich stoim granic... Opowieść o żołnierzach Baonu KOP „Sejny”*, Suwałki 1999, s. 99.

⁶ Ibidem, s. 116.

*Budowa koszar dla Batalionu KOP „Sejny”
(ze zbiorów J. Domosławskiego).*

Żołnierze KOP nie tylko wykonywali zadania wojskowe, ale także pomagali miastu w życiu ekonomicznym i kulturalnym. Wybudowali wiele odcinków lokalnych dróg, mostów, a także obiektów publicznych: Dom Ludowy, stadion sportowy, strzelnicę, remizę strażacką. Wraz z orkiestrą prowadzili każdą defiladę organizowaną w czasie uroczystości patriotycznych i świąt narodowych (3 maja, 15 sierpnia i 11 Listopada). Orkiestra batalionowa uświetniała niemal wszystkie festyny, zabawy taneczne i Biegi Narodowe. Ich pieśni wojskowe znał każdy mieszkaniec miasta.

Baon „Sejny” opiekował się oddziałami Związku Strzeleckiego zwanego „Strzelcem” i drużynami harcerskimi. Na ulicy Zawadzkiego żołnierze KOP-u urządzili klub – kasyno. Odbywały się w nim szkolenia, narady, wieczorki towarzyskie przy orkiestrze. Imprezy kulturalne najczęściej przygotowywało miejscowe koło Rodziny Wojskowej.

W baonie założono również Spółdzielnię Spożywców KOP „Zgoda”, która to prowadziła sklep winno – kolonialny i wybijała własne monety. W Sejnach przybywało rzemieślników, którzy szyli tylko dla wojska – krawców, szewców, czapników wojskowych.

Budowa koszar dla Batalionu KOP „Sejny” (ze zbiorów J. Domosławskiego).

Dawne koszary 24 Batalionu KOP „Sejny” współcześnie. Dziś mieści się w nich Liceum Ogólnokształcące im. Szymona Konarskiego (ze zbiorów Autora).

Sejny znalazły się także w pierwszej zwrotce popularnej KOP-owskiej piosenki autorstwa Adama Kowalskiego *„Hej tam na granicy”* śpiewanej na melodię innej pieśni legionowej *„Warczą karabiny”* :

*„Hej tam na granicy, od Sejny po Podole
Stoją, stoją dzielni chłopcy
Hej, hej jak topole,
Hej, hej jak topole (...)”*⁷.

Podczas podróży historycznej warto podać słuchaczom cały tekst, by nauczyć tej znanej i lubianej żołnierskiej piosenki. Wszak pieśni to także ważny element dziedzictwa tradycji i kształtowania etosu formacji.

*Kompania karabinów maszynowych 24 Baonu KOP „Sejny”
(ze zbiorów J. Domostawskiego).*

⁷ Piosenki żołnierskie.

Przed wybuchem II wojny światowej sejneński batalion dowodzony przez ppłk. Michała Osmolę⁸ składał się z sześciu kompanii strzeleckich i jednej ciężkich karabinów maszynowych, którymi dowodzili:

- 1 kompania strzelecka (graniczna) – kpt. Marian Świtalski;
- 2 kompania strzelecka (graniczna) – kpt. Zenon Jabłoński;
- 3 kompania strzelecka (graniczna) – kpt. Antoni Kwiatkowski;
- 4 kompania strzelecka (graniczna) – kpt. Bonifacy Banacki;
- 5 kompania strzelecka (graniczna) – odwodowa – por. Jan (Bolesław?) Trzeszczakowski;
- 6 kompania strzelecka (graniczna) – por. Józef Smereczyński;
- kompania ckm – por. Mieczysław Kłosiński.

Wrześniowe boje ...

W wyniku wiosennej i letniej mobilizacji w 1939 roku, znaczna część oficerów i żołnierzy sejneńskiego batalionu odeszła na załączki do nowo tworzonych jednostek Wojska Polskiego. W ich miejsce powołano uzupełnienie, w którym – niestety – znalazło się wielu rezerwistów nie pełniących wcześniej służby w KOP-ie.

Do 5 września batalion wciąż jeszcze pełnił służbę graniczną. Tego dnia ppłk Michał Osmola otrzymał rozkaz wymarszu jednostki z Sejn do Suwałk. Batalion przybył do Suwałk w momencie, gdy w mieście nie było już żadnych większych jednostek. Wobec tego ppłk Osmola podporządkował sobie miejscową kompanię wartowniczą i kompanię Przystosobienia Wojskowego Leśników. Z tymi siłami zamierzał zorganizować obronę miasta.

Zdjęcie po lewej: Ppłk Michał Osmola – dowódca 24 Baonu KOP „Sejny” w kampanii wrześniowej 1939 r.

Batalion wysunął swoje pododdziały nad granicę w rejon Raczek, Bakalarzewa i Filipowa, które przez następne dni skutecznie odpie-

⁸ Ppłk Michał Osmola objął dowództwo sejneńskiego batalionu w marcu 1939 r. – zob. W. Kowalski, *U polskich stoim granic...*, op. cit., s. 151.

rały ataki Niemców. Dnia 10 września 3 Pułk KOP „Augustów”, który do tej pory bronił odcinka na południe od Augustowa, otrzymał rozkaz przemieszczenia się do Lwowa. Od tej chwili jedyną zwartą jednostką broniącą Suwalszczyzny aż po Osowiec nad Biebrzą pozostał sejneński batalion KOP.

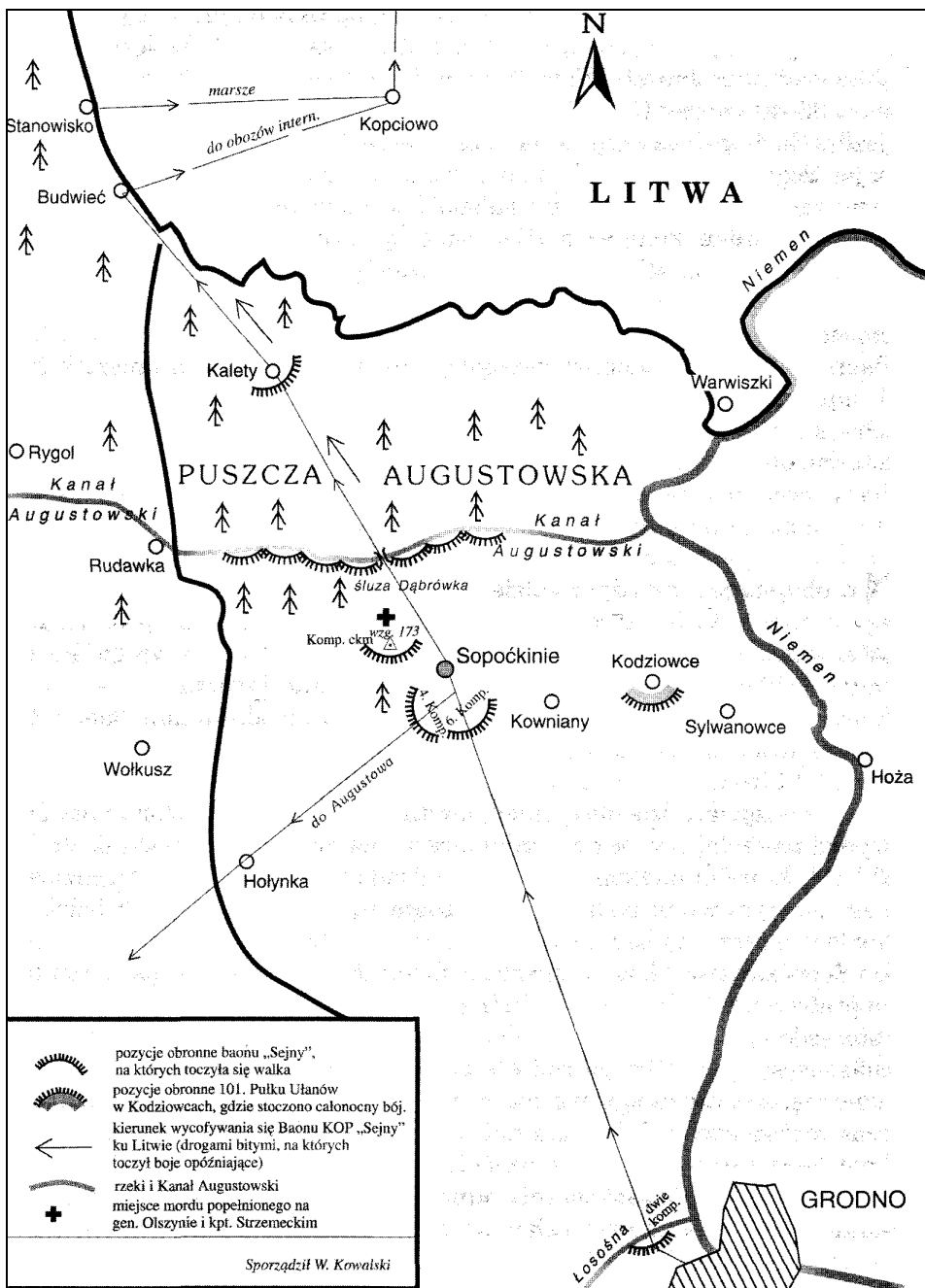
W dniu 15 września baon otrzymał rozkaz przemarszu do miejscowości Hoża, położonej między Grodnem a Druskiennikami. Podczas marszu kilkakrotnie stacza potyczki z Niemcami. Po dotarciu nad Niemem, batalion zajmuje stanowiska obronne. Tam też dociera do żołnierzy wiadomość o agresji ZSRR na Polskę. W tej sytuacji jednostka otrzymuje rozkaz dotarcia do Sopoćkiń. Tam ppłk Osmola przygotował plan obrony z kierunków spodziewanego uderzenia wojsk sowieckich, tj. od strony południowej (od Grodna) oraz południowo – zachodniej (od Augustowa).

Na wzmocnienie załogi Grodna, 21 września wysłano dwie kompanie strzeleckie wsparte bronią maszynową. Po osiągnięciu zachodniego przedmieścia lewobrzeżnego Grodna, stwierdziły one obecność Rosjan w tym rejonie i powróciły do batalionu.

Dnia 22 września w rejon Sopoćkiń dociera Rezerwowa Brygada Kawalerii „Wołkowysk” i inne oddziały obrońców Grodna, które wyszły z atakowanego przez Rosjan miasta z zamiarem przedostania się na Litwę. Niestety, sowieckie czołgi są szybsze. Przełamują obronę KOP-istów i wdzierają się do miasteczka. W tragicznej sytuacji ppłk Osmola podejmuje decyzję oderwania się od nieprzyjaciela i marszu ku granicy litewskiej.

W drodze na Litwę KOP-iści walczą na Kanale Augustowskim, gdzie okrążeni przez wroga przebijają się ku Kaletom. W dniach 23 – 24 września bronią Kalet tak długo, aż na Litwę przebije się Brygada „Wołkowysk”. Bój w Kaletach trwa wiele godzin. Pod osłoną nocy żołnierze ponownie odrywają się od nieprzyjaciela i idą na Litwę.

W rejonie wsi Budwieć, niedaleko swojej dawnej strażnicy Stanowisko, po północy 24 września 1939 r. zdziesiątkowany 24 Batalion KOP „Sejny” przekracza granicę litewską.

Walki 24 Batalionu KOP „Sejny” i 101 Pułku Ułanów Rezerwowego na grodzieńskim szlaku ewakuacyjnym na Litwę we wrześniu 1939 roku (źródło: W. Kowalski, *U polskich stoim granic...*, op. cit., s. 221).

Dzisiejsze Sejny

Sejny liczą około 6,5 tys. mieszkańców. Od 1 stycznia 1999 roku miasto ponownie jest siedzibą powiatu.

W Sejnach warto zwiedzić Muzeum Ziemi Sejneńskiej mieszczące się przy ul. *Marszałka Józefa Piłsudskiego 28* w dawnym Pałacu Biskupim. Utworzono je 2 maja 2005r. dzięki staraniom Sejneńskiego Towarzystwa Opieki nad Zabytkami. W sześciu pomieszczeniach wystawowych eksponowane są pamiątki z dziejów miasta i okolic. W *Sali Tradycji Wojska Polskiego i Czynu Niepodległościowego* (Sala nr 5) obejrzeć można zdjęcia, pocztówki medale i odznaczenia. Są tam głównie pamiątki związane z powstaniem sejneńskim 1919r. oraz ślady stacjonowania w mieście KOP-owskiego garnizonu.

BIBLIOGRAFIA:

1. *Alma Mater Vilensis*, Zeszyt nr 3 z 1930 r.
2. S. Buchowski, *Ziemia Sejneńsko – Suwalska 1918–1920*, Sejny 2004.
3. *Korpus Ochrony Pogranicza. W pierwszą rocznicę objęcia służby na wschodniej granicy Rzeczypospolitej 1924–1925*. Red. St. Falkiewicz. Warszawa 1925.
4. *Korpus Ochrony Pogranicza. W drugą rocznicę objęcia służby na wschodniej granicy Rzeczypospolitej 1925–1926*. Red. St. Falkiewicz. Warszawa 1926.
5. J. Lupo, *Muzeum Ziemi Sejneńskiej. Informator*. Suwałki 2006.
6. P. Łossowski, *Konflikt polsko – litewski 1918–1920*, Warszawa 1996.
7. J. Prochwicz, *Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939*. Warszawa 2003.
8. *Ślady pamięci...* Nr 1, SWPFG (jednodniówka), Warszawa 2004.
9. *Ślady pamięci...* Nr 2, SWPFG (jednodniówka), Warszawa 2007.
10. W. Kowalski, *U polskich stoim granic... Opowieść o żołnierzach Baonu KOP „Sejny”*, Suwałki 1999.

Grobelski Wojciech; Z cyklu: Podróże historyczne – propozycje tras dla słuchaczy Centrum Szkolenia Straży Granicznej w Kętrzynie – cz. II, Biuletyn Centralnego Ośrodka Szkolenia nr 2/10, Koszalin 2010, s. 77 – 89.